

Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

Yusuf Balta

Öz

Konu ve Amaç: Zekât, Kur’ân ve Sünnet’le farz kılınan, Hanefilere göre salt ibadet, cumhura göre ise mala müteallik bir mükellefiyettir. Zekât verilecek mallar naslarda delâleten ve sarâhaten zikredilmişlerdir. Fukaha, bu malların zekâta tâbi olabilmesi için bulunması lazım olan şartları “mülkiyet, nemâ, havâic-i asliyye, nisab, borç ve yıl” olarak belirlemişlerdir. Bu şartların bazıları sosyal sorumluluğu dolaylı olarak ilgilendirirken bazıları da doğrudan ilişkilidir. Bu ilişki iki taraflıdır: Birincisi üretimi yani tasarrufu teşvik ve zekât mükellefinin geçimine yöneliktir. İkincisi ise infaka muhatap olması bakımından zekâtın sarf yerlerini yani toplumun harcama eğilimi en yüksek katmanını ilgilendirmektedir. Mülkiyet, malla maliki arasındaki bağı ve mal üzerindeki tasarruf hakkını ifade etmektedir. Diğer şartlar ise malikin üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğu mallarda bulunması gereken şartlardır. Malik belli şartlara haiz zekât malının asıl malikinin Allah Teâlâ olduğunu bilerek farz olan zekatını ayette belirlenen kimselere vererek sosyal sorumluluk iki yönlü gerçekleşecektir. Bu çalışmada, zekât mükellefi ve zekâtın sarf yerleri açısından zekât mallarında aranan şartlar çerçevesinde, sosyal sorumluluk boyutları irdelenmeye çalışılacaktır.

Yöntem: Bu çalışmada karşılaştırma yöntemiyle *Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk* incelenmiştir. Elde edilen verilerle zekât mallarında aranan şartlar bağlamında mezheplerin mali sosyal sorumluluğa imkân veren bakış açıları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bulgular: Zekâtı mali bir ibadet olarak kabul eden mezhepler, zekâtı farklı farklı tarif etmişlerdir. Hanefiler zekâtın farziyeti için şahsın eda ehliyetine haiz olmasını şart koşarlarken, Şafîiler ve cumhur zekât malının nisaba ulaşmasını yeterli görmüşlerdir. İslam’da zekât, ehliyete haiz mükellefin veya nisaba ulaşmış maldan devlete ödenen ve devletinde topladığı mecburi bir vergidir. Tevbe suresi 2/60. Ayette geçen sarf yerleri açısından da sosyal yardımlaşma müessesesidir. Zekâtın böyle bir müessese olarak bilinmesini sağlayan şeyler ise, zekât malının taşıdığı bazı şartlardır. Zekât bütünlüğünü oluşturan bu şartlar mülkiyet, nemâ, nisab, yıl, borç ve havaic-i asliyyedir. Zekât malları nâmidir (artıcı ve gelişen). Mülkiyet ise mal üzerinde tasarruf yapacak şahsa aidiyetini bildirmektedir. Çünkü sahihsiz ve başkasının mülkiyetinde olan mal üzerinde bir başkası tasarrufa ehil değildir. Yıl, zekât verilecek malın artış için gerekli süreyi; nisab ise malın zekât verilebilecek miktarını belirtmektedir. Bu şartları kabul etmede mezhepler ihtilafıdır. Zekât mallarında aranan bu şartlar, zekât mükellefini fakir düşürmemekte ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda mükellefi yeniden üretmeye teşvik etmektedir. Mükellef bu yönlerden güvence altına alındığında topluma yönelik mali sosyal sorumlulukları



Dr., yfbalta@gmail.com
PhD.



This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.



Balta, Yusuf. “Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk”. *Mutalaa* 1/2 (Aralık 2021), 163-180.



ORC ID: orcid.org/0000-0002-5753-8341
ROR ID: -
DOI: doi.org/10.5281/zenodo.5811932



Geliş tarihi: 18.11.2021
Kabul tarihi: 14.12.2021

da tekrar etmektedir. İşte bunları sağlayan ise zekât mallarında aranan şartlardır. Böylece bu şartlar sosyal sorumluluk açısından iki yönlü bir işlev yerine getirmektedirler.

Sonuç: Zekât Kuran'da belirtilen belli kimselere temlik edilen mecburi mali sosyal sorumluluğa haiz bir mükellefiyettir. Zekât mallarında aranan şartların çerçevelediği sınırlar dahilinde bu sorumluluk yerine getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Zekât, Mükellef, Sosyal Sorumluluk, Fakir.

Social Responsibility in The Conditions Requested in Zakat Goods

Abstract

Subject and Purpose: Zakat is obligatory according to the Qur'an and Sunnah. According to Hanafis, zakat is pure worship, while according to other jurists, it is a property-related obligation. The goods for which zakat will be given are mentioned clearly and implicitly in the texts. Fuqaha determined the conditions that must be met in order for these goods to be subject to zakat as "ownership, nema, havâic-i asliyye, nisab, debt and year". Some of these terms are indirectly related to social responsibility, while others are directly related. This relationship is two-sided: The first one is aimed at encouraging production, that is, saving, and for the livelihood of the zakat payer. The second one concerns the places where zakat is spent, that is, the highest stratum of the society, as it is the addressee of infaq. Ownership refers to the bond between the property and the owner and the right to dispose of the property. Other conditions are the conditions that must be present in the goods on which the owner has the right of disposition. Social responsibility will be realized in two ways, by giving zakat, which is obligatory, to the people specified in the verse, knowing that the real owner of the zakat property that has certain conditions is Allah. In this study, it will be tried to examine the social responsibility dimensions within the framework of the conditions sought in zakat goods in terms of the zakat payer and the places where zakat is spent.

Method: In this study, "Social Responsibility in The Conditions Requested in Zakat Goods" has been examined by comparison method. With the data obtained, it has been tried to reveal the perspectives of the sects that opportunity financial social responsibility in the context of the conditions sought in zakat goods.

Results: The sects that accept zakat as financial worship have defined zakat in different ways. While the Hanafis stipulated that one must have the capacity to give zakat for fard zakat, the Shafii and the people saw this as sufficient for the zakat goods to reach the nisab. In Islam, zakat is a compulsory tax paid to the state by the authorized taxpayer or the property that has reached the nisab and collected in the state. In Tevbe 2/60, it is also a social aid institution in terms of consumption places mentioned in the verse. The things that make zakat known as such an institution are some of the conditions that zakat property carries. These conditions constitute the integrity of zakat; property, nema, nisab, year, debt, and basic needs. Zakat goods are nami (increasing and growing). Ownership, on the other hand, declares that the property belongs to the person who will dispose of it. Because someone else is not authorized to dispose of property that is not owned and in the possession of someone else. The year is the time required for the property to be given zakat to increase; Nisab, on the other hand, indicates the number of goods that can be given zakat. The sects are disputed about accepting these conditions. These conditions sought in zakat goods do not make the zakat payer poor and ensure that their basic needs are met. It also encourages the taxpayer to reproduce. When the taxpayer is secured in these aspects, he repeats his financial and social responsibilities towards the society. What provides these are the conditions sought in zakat goods. Thus, these conditions fulfill a two-way function in terms of social responsibility.

Conclusions: Zakat is an obligatory financial and social responsibility obligation given to certain people mentioned in the Qur'an. This responsibility is fulfilled within the limits framed by the conditions sought in zakat goods.

Keywords: Islamic Law, Zakat, Taxpayer, Social Responsibility, Poor.

Giriş

İslam'da zekât, belli bir miktar mala sahip kimsenin ya da ehliyetine haiz mükellefin devlete ödemesi ve devletin de toplaması açısından mecburi bir vergidir. Tevbe suresi 60. ayette, "Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak fakirlere,¹ miskinlere,² zekât memurlarına,³ kalpleri İslam'a ısındırılacak olanlara,⁴ kölelere,⁵ borçlulara,⁶ Allah yolunda bulunanlara⁷ ve yolcuya⁸ mahsustur. Allah bilendir. Hüküm ve hikmet sahibidir," şeklinde zikredilen zekâtın sarf yerleri, sosyal yardımlaşmada hedef gruplardır. Sosyal yardımlaşma müessesesi olarak bilinen zekâtın böyle bilinmesini sağlayan şey, zekât mallarında aranılan şartlardır. Fukaha, bu malların zekâta tâbi olabilmesi için bulunması lazım olan şartları "mülkiyet, nemâ, havâic-i asliyye, nisab, borç ve yıl" olarak belirlemişlerdir. Ancak fukahanın bu şartlar üzerinde ittifak ettiği söylemez. Yukarıdaki şartlar Hanefîlerin kabul ettiği şartlardır.⁹ Şafîîler ve cumhur ise mülkiyet, yıl, nisab (gînâ) ve nemâyı zikretmişlerdir.¹⁰ Bu şartlar sadece malî ve malikini ilgilendiren bir boyuta sahip değildir. Zekât malının malikini ilgilendirdiği kadar zekâtın tasarruf yerlerini de ilgilendirmesiyle iki boyutludur. Zekât mallarında aranılan şartlar zekâtın tasarruf yerlerini ilgilendirdiği noktada sosyal yardımlaşma açısından önemli hale gelmektedir. Bu şartların bazıları doğrudan malların kendisini ilgilendirirken bazıları da malla maliki arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Fukahanın bu şartlara yaklaşımları zekâtın muhteva ve ahkâmını da belirlerken zekâtın tasarruf yerlerine de doğrudan yansımaktadır. İslam'a göre mal Allah'ındır. İnsan, mal üzerinde malın sahibinin halifesi ve vekilidir.¹¹ Allah'ın malı, ümmetin ortak malı olması sebebiyle üzerinde fakir ve muhtaç kimselerin hakkı bulunmaktadır. Zengin olanların bu fakir ve muhtaç kimselere zekât yoluyla haklarını vermeleri gerekmektedir.¹² Resûlullah tarafından Yemen'e amil olarak gönderilen Muaz b.

¹ Fakîr: Geçim için en az mala sahip olan kimse. (bk. Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelîl el-Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-türâsi'l-Arabî, ts), 1/135.)

² Miskîn: Hiçbir şeyi olmayan kimse. (bk. Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 1/135.)

³ Âmil: Zekât memuru olarak amelî ve zenginliği oranında zekâttan pay alan kimse. (bk. Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 1/135.)

⁴ Müellefe-i kulûb: Gayrı müslim oldukları halde kalpleri İslam'a ısındırılmak, İslam'a düşmanlıkları azaltılmak ve yeni Müslüman olmuş kimselerin imanını pekiştirmek gibi amaçlarla kendilerine zekât verilen kimseler. (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 316.)

⁵ Rikâb: Kölelikten kurtulmak için zekâttan pay alan kimse. (bk. Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 1/135.)

⁶ Gârim: Borcu olan ancak borcunu karşılayacak malî olmayan kimse. (bk. Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 1/135.)

⁷ Fî Sebîlillâh: Allah yolunda olan kimse. (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998, s. 114.)

⁸ Yolcu: Ülkenin bir yerinde ticaret, sanat, memuriyet gibi nedenlerden dolayı bir iş için geçici olarak bulunan kimse. (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 305.)

⁹ Abdullah b. Ahmed en-Neseî, *Kenzü'd-dekâ'ik* (Beyrut: Mektebe Asriyye, 2005), 22; Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/117-1118; Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, thk. Ali Muhammed Mu'avved, Âdil Ahmed Abdilmevcûd (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2003), 2/9-16; Ebî'l-Hasen Alî b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî, *Nutef fi'l-fetâvâ* (Bağdat: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1975), 108-112; Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, trc. Ahmet Efe vd. (İstanbul: Risâle, 1994), 3/254-264; Yusuf Karadâvî, *Fıkhu-z-zekât*. trc. İbrahim Sarmış (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986), 1/134-171.

¹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rifâd Fevzî Abdulmutallîb (b.y.: Dâru'l-vefâ, 2001), 3/132, 136; Ebû Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Kâfi*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsîn et-Türkî (b.y.: Dâru'l-hicr, 1998), 2/88.

¹¹ en-Nûr, 24/33.

¹² Kâsânî, *Bedâi'*, 2/39.

Cebel'e zekât, zenginlerden alınıp fakirlere verilen bir farz olduğu emredilmiştir.¹³ Yine Ebû Ubeyd, "Allah'ın zekâtı zenginlerin mallarında fakirlerin hakkı olarak kılmıştır" demiştir.¹⁴

Zekâtın sarf yerleri toplumun harcama eğilimi en yüksek kesimlerini oluşturmaktadır. Zekât mükellefinin ehliyeti ve mülkündeki malların taşıyacağı bu şartlar harcama eğilimindeki bu kesimi doğrudan etkilemektedir. Mükellef veya mükellefin sahip olduğu zekât malları bu şartları taşımadığında, bu kesime zekât verilemeyeceğinden mal transferi sağlanamaz. Zekât verilemeyince de ya servet harcama eğilimi en az kesimde yani zenginlerde temerküz etmiş ya da zenginlik oluşmamış demektir. Aynı zamanda sermayenin yatırıma dönüşeceği bir sürümde oluşmayacaktır. Şöyle ki, harcama eğilimi en fazla kesim olan zekâtın sarf yerleri zekâttan pay alamayınca, onlarda harcaacak bir şey bulamazlar. Servet yatırıma dönüşecek kanallara girmediğinden, harcama eğilimi az kesim olan zenginlerin elinde kalır. Neticede zekât vasıtasıyla muhtaçlara karşı yerine getirilecek sosyal sorumluluk temin edilemeyecektir. Dolayısıyla toplumda iktisadi canlılığın ve yatırımın ana muharriki olan arz-talep dengesi bu şekilde hareket kazanmamış olacaktır. Yani bu noktada zekâtın çarpan etkisi de meydana gelmemiş olacaktır. Dolayısıyla mezheplerin gerek zekât mükellefiyle gerekse zekât mallarıyla ilgili içtihatları servetin toplumun harcama eğilimi en yüksek kesimlerine önünü açması ve sosyal sorumluluğun yerine gelmesi açısından önemli görülmektedir.

1. Zekât Kavramı

Zekât, sözlükte gelişme, artış, bereket, övgü, zikir, temizlik ve kurtuluş gibi anlamlara gelir.¹⁵ İbn Kudâme (ö. 682/1283), zekâtın, "temizlenme, nemâ, ziyade" gibi sözlük anlamlarını verdikten sonra, "malın semeresi ve gelişmesi" olarak isimlendirilmiştir.¹⁶ Artma ve gelişme anlamında olan zekât kelimesi, artan ve gelişen maldan çıkarılan payın adı olmuştur.¹⁷ Mastar olan bu kavramı, miktar hususunda şer'an mecazdır.¹⁸ İbn Hacer (ö. 852/1449) zekâtın, farz ve mendup sadaka, nafaka,

¹³ Ebî Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2003), 4/161 (h.no. 7276).

¹⁴ Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, thk. Ebû Enes Seyyid b. Recep, Mısır: Dâru'l-hedyi'n-Nebevî, 2007), h. no:1325.

¹⁵ Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, "Zekât", (Kuveyt: y.y., 2001), 38/219; Ali b. Seyyid Şerif el-Cürcânî, "Zekât", *Muğcemu't-ta'rifât* (Kahire: Dâru'l-fazîle, ts.), 99. -; الزكاة في اللغة الزيادة وفي الشرع عبارة عن إيجاب طائفة من المال في مال مخصوص لمالك مخصوص. -; Muhammed Ali b. Ali Tehânevî, "Zekât", *Mevsûatu Keşşâfu'l-İstîlâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm*, thk: Ali Dahrûc (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/907; Hamidullah, *İslâm Hukûku Etüdleri* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1984), 99; Mehmet Erkal, "Zekât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2013.) 44/197; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûku İslâmiyye ve İstîlâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu* (İstanbul: Bilmen Yay., 1968.), 4/77; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 492; Nezihammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, çev. Recep Ulusoy (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.), 381; Mahmûd Abdurrahman Abdulmenâm, *Mu'cemu'l-Mustâlâhâti ve Elfâzi'l-Fıkhiyye* (Kahire: y.y., ts.), 2/204-205-206.

¹⁶ Ebu Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî alâ muhtasari'l-Hirakî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Halû (Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1997.), 4/5.

¹⁷ İbn Hümâm Kemâleddîn Muhammed b. Abdulvâhid, *Şerhü Fethu'l-kâdir*, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2003), 2/153.

¹⁸ Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr alâ'd-dürri'l-Muhtâr şerhü Tenvîri'l-ebşâr* (Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb, 2003.), 4/7.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

hak ve afv'a da itlak olunduğunu söylemiştir.¹⁹ Kur'ân'ı Kerim'de "zekât" kelimesi,²⁰ Müslümanların mecburi mükellefiyet olarak anladığı manada Mekke devrinin başından itibaren kullanılmıştır.²¹

Zekât şer'atte, malikin kendine mahsus maldan verilmesi gereken mecburi bir paydan ibarettir.²² Terim olarak zekât, bir malın muayyen bir miktarını muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Allah rızası için tamamen temlik ve i'tâ etmekten ibarettir.²³

Fakihler, zekât mallarını ve mükellefini belirlemek için zekât nedir sorusuna cevap vererek başlamışlardır. Tanımlarda zekâtın, kişi ya da mal varlığına bağlı bir farziyyet olduğu belirtilmiştir. Mezheplerin bu tariflerine göre zekât mükellefi ve zekât mallarıyla ilgili ahkâmın şekillendiği görülmektedir.

Hanefî fukahası zekâtı, "tam mülkiyete sahip belli bir malın, belli bir kısmını, Allah Teâlâ'nın belirlediği belli bir şahsa, Allah rızası için temlik etmektir. Zekât, akıllı, baliğ ve hür her Müslüman üzerine tam mülkiyetle, borçlardan arınmış ve temel ihtiyaçlardan artakalan mal nisaba ulaşmış üzerinden bir yıl geçince farzdır." şeklinde tarif etmişlerdir.²⁴

Malda mülkiyet ve yıl şartını arayan Mâlikîler, zekât malda vacip olan bir haktır demişlerdir.²⁵ İbn Kudâme zekâtı, "mülkiyet ve yıl tamamlanmak şartıyla nisab miktarına ulaşan maden ve ziraat olmayan belli bir malın belli bir kısmını layık olan kimselere vermektir" şeklinde tarif etmiştir.²⁶ Derdîr de (ö. 1201/1786) aynı tanımı nakletmiştir. Mâlikîler, bir yıl tamam olma şartını ileri sürdüklerinden maden ve zirai ürünleri tarifte hariç tutmuşlardır. Dolayısıyla maden çıkarılıp tasfiye işleminden, ekin samandan ayrıldıktan (harmanlandıktan) sonra bir yıl geçmesini beklemeden hemen zekâtı verilir.²⁷

Şâfiîler zekâtı, "belli vasıflara sahip, belli bir maldan, belli kimselere verilmek üzere alınan hissenin açık ismidir" diye tarif etmişlerdir.²⁸ Mâverdî (ö. 450/1058), zekâtı

¹⁹ Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Dâru't-tîbe, 2005.), 3/62.

²⁰ el-Âraf 7/156; el-Meryem 19/31,55; el-Enbiya 21/72; el-Müminûn 23/4; en-Neml 27/3; er-Rum 30/39; el-Lokman 31/3; el-Fussilet 41/7.

²¹ Hamidullah, *İslâm Hukûk Etüdleri*, 99; Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.), 3/16; Karadâvî, *Fıkhü'z-zekât*, 1/53.

²² Cürcânî, "Zekât", 99: - الزكاة في اللغة الزيادة وفي الشرع عبارة عن إيجاب طائفة من المال في مال مخصوص لمالك مخصوص

²³ Zebîdî, "Zekât", 38/219; Tehânevî, "Zekât", 2/907; Erdoğan, *Fıkh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 492; Hammâd, *İktisadî Fıkh Terimleri*, 381; Abdulmenâm, *Muğcem*, 2/204-205-206; Bilmen, *Kâmûs*, 4/77; Erkal, "Zekât", 44/197.

²⁴ Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâ'ik* (Beyrut: Mektebe Asriyye, 2005), 22; Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, 1/117; Abdullah b. Mahmud Mevsîlî, *el-İhtiyâr li Ta'îli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980), 130; İbn Hümâm, *Şerhü Fethu'l-kâdir*, 2/153; Zeynüddîn b. İbrahim İbn Nuceym, *el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik* (Beyrût: y.y., 1993), 2/212 vd.; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhü Tenvîri'l-Ebsâr*, 2/2; Bilmen, *Kâmûs*, 5/77; Karadâvî, *Fıkhü'z-Zekât*, 1/51.

²⁵ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbâhî, *el-Muvattâ*, (Kâhire: Dâru'r-riyâz,1988.), "Zekât", 1; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 2/433; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/85-96; Osman Hüseyin Abdullah, *ez-Zekât: ed-Damânu'l-İctimâiyu'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l-vefâ, 1989), 220.

²⁶ Ebu'l-Ferec Şemsüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdîsî, *el-Muknî eş-Şerhu'l-Kebîr* (Beyrût: y.y., 1984), 2/572.

²⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr el-Mâlikî, *eş-Şerhu's-Sağîr* (Kahire: y.y., ts.), 1/587.

²⁸ Ebu İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî Eş-Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâmi's-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1995) 1/60; Ali b. Muhammed b. Habib el- Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir fî fikhi'l-mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*. thk. eş-Şeyh Muhammed Muavved, eş-Şeyh Âdil Ahmed (Beyrut: Daru'l-

şöyle tarif etmiştir: “Zekât hakikaten ve hükmen çoğalma kabiliyeti olan, sahibi tarafından meşru yollardan kazanılan mallardan alınan ve layık olanlara yardım anlamı taşıyan farz bir ibadettir.”²⁹

Hanbelîler’e göre zekât, belli bir usulle, belli bir maldan, belli bir şeyi mülkiyetten çıkarmaya verilen isimdir.³⁰ Yine Hanbelîler zekâtı belli bir vakitte, belli kimseler için belli bir mal içinden verilmesi farz olan bir hakkın adı³¹ olarak tarif etmişlerdir.

Zâhirîler de zekâtı erkek-kadın, hür, köle, büyük, küçük, deli olan herkese farzdır. Kâfirlerden alınmaz”³² diyerek zekâtın mala müteallik bir borç olduğunu kabul etmişlerdir.

Hanefîler zekâtı ibadet olarak kabul ettiklerinden zekât mükellefinin bu mali ibadeti ifâ edebilmesi için edâ ehliyetinin tam olmasını şart koştukları anlaşılmaktadır. Cumhur ise zekâtın mala taalluk eden bir hak olduğunu ifade ederek öncelikle zekât verilecek malların şartlarına dikkat çekmişlerdir.

2. Zekât Mükellefi

Zekât mükellefinden kastedilen, zekât verecek kimse ve ehliyet açısından taşıması gereken şartlardır. Zekât mükellefinin yükümlülük şartı konusu, Hanefî ve Şâfiî mezhepleri arasında ihtilafıdır. Mükellefin akıllı ve bâliğ olması, Hanefîler’de zekâtın farz olması için şart iken, Şâfiîler’de değildir. Hanefîler’de çocuk ve akıl hastasının toprak ürünleri haricindeki mallarında zekât vacip değildir.³³ Şâfiîler’de ise çocuk ve akıl hastasının malları arasında bir ayırım yapılmayarak diğer mallarıyla beraber zirâî gelirlerinde de zekât vaciptir.³⁴ Hanefîler, “Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır. Ergenlik çağına ulaşuncaya kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, sağlığına kavuşuncaya kadar akıl hastasından”³⁵ rivayetini delil almışlardır. Hadisin açık ifadesine dayanarak henüz ergenlik çağına gelmemiş çocuk ile akıl hastasının şâri’in hitabına muhatap olmadıklarını, çocuk ile akıl hastasının mallarının zekâta tâbi olduğunu ileri sürmenin ise hadiste geçen “kalem kaldırılmıştır.” ifadesine münâfi (çelişen) olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dolayısıyla zekât, Hanefîler’e göre, akıllı ve bâliğ olan mükellef için mali bir ibadettir. Zekât kişinin zimmetine bağlı bir mükellefiyettir.³⁶

kütübi’l-ilmîyye, 1994.), 3/71; Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverdî, *el-Ahkâmu’s-Sultâniyye ve’l-Velâyâtü’d-Dîniyye*, thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâvî (Kuveyt: Dâru İbni Kuteybe, 1989), 113.

²⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmu’s-Sultâniyye ve’l-Velâyâtü’d-Dîniyye*, 113.

³⁰ Şemseddin Ebi Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Zerkeşî, *Şerhu Zerkeşî Alâ Muhtasârî’l-Hirakî* (Beyrût: y.y., 2002), 346.

³¹ Abdurrahmân b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *Kitâbu’l-Fıkhü alâ Mezâhibu’l-Erbâa*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: y.y., 1989-90), 1/590.

³² Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, el-Muhallâ, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: İdâratü’t-tibâati’l-münîriyye, 1968), 5/101.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl el-Ma’rûf bi’l-Mebsût*, thk. Ebü’l-Vefâ el-Afgânî (Beyrut: Âlemü’l-kütüb, 19909), 2/11; Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasârî’t-Tahâvî*, thk. İsmetullah İnâyetullah Muhammed, Saîd Bektaş (Medine: Dâru’s-sirâc, 2010), 2/261; Nesefî, *Kenzü’d-dekâ’ik*, 22; Kâsânî, *Bedâi*, 2/378; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedî*, 1/117; Cezîrî, *Mezâhibu’l-Erbâa*, 1/591.

³⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, 3/66; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebîr fî fikhi’l-mezhebi’l-İmami’s-Şafîi*, 3/152; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-Mübtedî*, 1/117; Şîrâzî, *el-Mühezzeb fî Fikhi’l-İmâmi’s-Şafîi*, 1/261.

³⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997), “Hudûd”, 17; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü’n-Nesâî*, (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 2001), “Talâk”, 21.

³⁶ Kâsânî, *Bedâi*, 2/5-6.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

Şâfiîler'de ise "tam mülkiyet" ile bir mala sahip olan hür kişiye zekât farzdır. Dolayısıyla çocuk ile akıl hastasının malında zekât farz olup bunu velilerinin vermesi gerekir. Velileri vermediği takdirde çocuk buluş çağına gelince, akıl hastası da iyileşince geçen yılların zekâtını vermeleri gerekir.³⁷ Şâfiîler'in bu konuda dayanakları "Onların mallarından onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al,"³⁸ ayeti ve "(...) Zekât, zenginlerden alınıp fakirlere verilir. (...)" şeklindeki Muaz b. Cebel hadisidir. Şâfiîler'e göre, zekâtla ilgili bu vb. ayet ve hadisler umum ifade ettiğinden, çocuk ile akıl hastasını da kapsamaktadır.³⁹ Dolayısıyla Şâfiîler'de zekât şahsı değil, malı ilgilendiren bir mükellefiyettir. Bu konuda, Mâlikî, Hanbelîler ve Zâhirîler, Şâfiîler'le aynı görüşe sahiptirler.⁴⁰ Çünkü Muaz b. Cebel hadisinin "zekât, zenginlerden alınıp fakirlere verilir" kısmındaki zenginler lafzı umumi bir lafızdır.⁴¹

3. Zekât Malları

Mezhepler bir maldan zekât verilebilmesi için o malın zekât malı olması hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak zekât mallarının kapsamı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Zekât verilecek mallar ve zekâtı verme zamanı Resulullah'ın hadislerinde beyan edilmiştir.⁴² Hanefîler, uzun ömürlü mal ve hayvanlar için seneyi devriyelerini, kısa ömürlü mallar, bitkiler ve meyveler için ise hasat mevsimlerini ölçü almışlardır.⁴³ Zekât malları genel olarak üç kısımdır: a- hayvanlar, behîmetü'l-enâm (نعم), b- madenler-paralar (نقدین), c- bitkiler-yiyeceklerdir (المقتات).⁴⁴

İbn Rüşd'e göre ulema, zekât düşen malların bir kısmı hakkında ittifak, bir kısmında da ihtilâf etmiştir. Zekât vacip olduğunda ittifak ettikleri mallar, maden çeşitleri arasında süs için olmayan altın ile gümüş, hayvanlar içinde deve, sığır, koyun ve keçi, ekinler içinde buğday ile arpa ve meyveler içinde de hurma ile kuru üzumdür. Zeytinyağı hakkında da şâz bir muhalefet vardır.⁴⁵ Vehbe Zuhaylî, zekât alınan malları beş sınıf olarak sıralamıştır: Altın-gümüş, madenler-defineler, ticari mallar, zirai

³⁷ Şâfiî, *Ümm*, 3/68; Şîrâzî, *Mühezzeb*, 1/261; Mâverdî, *el-Havi'l-kebîr*, 3/152; Kâsânî, *Bedâi*, 2/5-6; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbaa*, 1/590.

³⁸ et-Tevbe 9/103; Şâfiî, *Ümm*, 3/68.

³⁹ Ekmeleddîn Muhammed b. Mahmûd el-Babertî, *Şerhu'l-Înâye ale'l-Hidâye* (Mısır: y.y., 1970), 2/153 vd.

⁴⁰ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/94; İbn Hazm, *Muhallâ*, 5/201; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbaa*, 1/590.

⁴¹ Ebî Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2003), 4/161 (No. 7276).

⁴² İmam Mâlik, "Zekât", 24; Buhârî, "Zekât", 55; Müslim, "Zekât", 7; Tirmîzî, "Zekât", 5; Ebû Dâvud, "Zekât", 11; İbn Mâce, "Zekât", 16; Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, h. no: 934, 993, 1181; Ali b. Ömer Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî* (Beyrut: Dâru'l-maârif, 2001), "Zekât", 2, 27-28; Yahya b. Âdem, *Kitâbu'l-Harâc*, trc. Osman Eskicioğlu (İzmir: y.y., 1996), h. no: 515; Ebî Abdillâh Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek ale's-Sahihayn*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn li tabaati ve'n-neşri ve't-tevzî, 1997), "Zekât", h. no:1434; Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), belge no: 105.

⁴³ Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahavî, *Muhtasarü't-Tahavî* (Beyrut: y.y., ts.), 46; Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Câfer el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fî'l-fıkhi'l-Hanefî* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1997.), 58.

⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/96; Celaleddin Abdurrahman İbn Ebî Bekir es-Suyûtî, *Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Furûi Fıkhi's-Şâfiyye* (Riyad: y.y., 1997), 2/194.

⁴⁵ Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid* (b.y.: Dâru'l-mârif, 1982), 2/19; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, 1/119-132; İbn Münzîr, Muhammed b. İbrahim. *Kitâbü'l-icmâ* (Ankara: y.y., 1983.), 49-52.

mahsuller ve hayvanlar olarak taksim etmesine rağmen, “binalar, fabrikalar, kazançlar ve serbest meslek kazançları” şeklinde altıncı bir başlık daha eklemiştir.⁴⁶

Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'ye göre saime olan atlar, Mâlikîler'e göre, 'alûfe hayvanlar ve yine Hanefî, Hanbelî ve Zahirîler'e göre baldan da zekât vermek farzdır.⁴⁷

Fıkıh kitaplarının “Kitabü'z-zekât” bölümlerinde zekât malları alt başlıkları, ilk dönemden son döneme kadar ki zekât mallarının kapsamındaki zaman ve ahvalin değişmesiyle ortaya çıkan farklılaşmaları göstermektedir.⁴⁸ Çünkü mal kavramının içeriğinin şekillenmesinde içtimai-sosyal değişim ve dönüşümler yani sosyal sorumluluk alanları belirleyici olmaktadır.⁴⁹

4. Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk davranışı, karşılığında doğrudan hiçbir fayda beklemezsizin gönüllü olarak yapılan bir davranış olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰ Sosyal sorumluluk sadece toplumu olumsuz etkileyebilecek faaliyetlerden kaçınmak değil aynı zamanda sosyal çevre üzerinde olumlu etki bırakacak olan faaliyetlerin de araştırılıp yapılması beklentisidir.⁵¹

Sosyal sorumluluk, karar verici durumda bulunanların kendi çıkarlarını olduğu kadar toplumun genel çıkarlarını da geliştirecek ve koruyacak eylemleri yapması zorunluluğudur.⁵² Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ mali sosyal sorumluluğun farz ve nafil boyutlu bir vecibe olduğunu ve ilkelerini bildirmiştir. Farz olarak zekâtı, nafil olarak da sadakaları belirlemiştir. “Kazandıklarınızın temiz ve helal olanlarından infak ediniz.”, “İhsanda bulununuz. Allah ihsanda bulunmanı sever.”, “Birr (iyilik) ve takva üzere yarışınız.” Zekâtın edasını infak olarak ifade eden Kâsânî'ye (ö. 587/1191) göre zekât vermek ihsan babındandır. Yine birr ve takva üzere yardımlaşmaktadır.⁵³

İnsan sosyal bir varlıktır. Tabiatında medeniyet meyli ve fitratında toplum ihtiyacı bulunmaktadır. Maddi-manevi varlığımızın hepsi doğumdan ölüme kadar toplumun yardımlaşma ve dayanışmasıyla oluşur. Güvenliğimizi, kazancımızı, üretim ve tüketimimizi toplumumuza borçluyuz. Birbirimizi tamamlayarak hayat ve medeniyet devam ettirilir. Fert ve toplum arasındaki bu sosyal dayanışma ve yardımlaşmadan hasıl olan servetlerimiz bir manada toplumundur.⁵⁴ Nisâ suresinde “Allah'ın (cc) geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı aklı ermeyenlere vermeyin; o mallarla onları

⁴⁶ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/256-257.

⁴⁷ İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 2/145; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû* (Dimeşk: Dâru'l-fıkr, 1985.), 3/256-2272.

⁴⁸ Neseî, *Kenzü'd-dekâ'ik*, 22-23; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, 1/119-138; İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 2/85-177; Hamidullah, *İslâm Hukûk Etüdleri*, 104; Türk Gelir Vergi Kanunu 2. maddeye göre gelir unsurları: Ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, menkul ve gayri menkul sermaye iratları ve diğer irat ve kazançlar olarak sayılmıştır. (bk. Doğan Şenyüz, *Türk Vergi Sistemi*, 8.)

⁴⁹ Yusuf Balta, “İslam Hukuku'nda Zekâta Konu Olması Açısından Mal Tanımı”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/1 (2019), 56-57.

⁵⁰ Kürşad Yılmaz, “Örgütlerin Sosyal Sorumlulukları: Kavramsal Bir Çözümleme”, *M. Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/12 (2006), 67.

⁵¹ Yılmaz, “Örgütlerin Sosyal Sorumlulukları: Kavramsal Bir Çözümleme”, 68.

⁵² Ali Halıcı, “İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Stratejileri: Çanakkale İlinde Bir Araştırma”, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2001), 13; Yılmaz, “Örgütlerin Sosyal Sorumlulukları: Kavramsal Bir Çözümleme”, 68.

⁵³ Kâsânî, *Bedâi*, 2/2.

⁵⁴ Ali Özek vd., *İbadet ve Müessese Olarak Zekât* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1984), 228.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

yedirin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin”⁵⁵ ayette geçen “mallarınız” ifadesiyle milli servete vurgu yapılmaktadır.⁵⁶ Mal kimin mülkiyetinde olursa olsun İslam, servette diğerlerinin de haklarının bulunduğu, bu sebeple mülkiyetin ve malın korunması sorumluluğuna bütün toplumun iştirakinin elzem olduğuna dikkat çekmiştir.

Sosyal sorumluluk, şahıslara sorumluluk duygusu aşılıyarak sosyal yaşamın sağlıklı sürmesini sağlar. Muhtaç kimselerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının giderilmesi, bu konuda duyarlı kimselerin yetişmesi, toplumda baş gösteren kötülüklerin defedilmesi ve güzelliklerin yayılması gibi faydaları temin etmektedir. Bu sosyal dayanışma neticesinde sahip olduğumuz mallar üzerine toplumun hakkı terettüp etmekte ve zekât da bu haktan kaynaklanmaktadır.⁵⁷ Çünkü Allah (cc) Zâriyât suresinde, “Onların mallarında isteyen ve mahrum için bir hak-pay-hisse vardır.”⁵⁸ el-Meâric suresi 24, 25. ayetlerde de “Onların mallarında belli-bilinen (malum) bir hisse vardır. İsteyen ve mahrum içindir.” buyurmuştur.⁵⁹

Sosyal sorumluluk, sivil toplum kuruluşlarının, kamu ve özel sektörün bir amaç etrafında toplanarak, ortak yaşama yönelmeleridir. Kişisel çıkarların ve kâr amacının dışında insanlık adına güzel şeylerin yapılması ve yapılmasına destek olmak, toplumsal faydayı gözeterek hareket etmektir.

5. Zekât Mallarında Aranılan Şartlar ve Sosyal Sorumluluk

5.1. Nemâ

Sözlükte “nemâ” gelişme, çoğalma ve artma demektir.⁶⁰ Nemâ, maldaki ziyade ve fazlalık olmak üzere iki şekilde olur. Hakiki olarak artma, ticaret ve üreme yoluyla olur. İkinci olarak da takdireni yani, malın elde veya vekilin elinde takdirli olarak kıymetlenmesidir. Nakitlerin tedavül yoluyla artmaya kabiliyetinin olması gibi, fiilen artmasa bile artıcı nitelikte sayılmasıdır.⁶¹

Kur’ânî bir kavram olmayan “nemâ”, “zekât” kelimesinin artma anlamıyla ilgilidir. Sözlüklerde zekât, “nemâ”dır, denmiştir. “Nemâ” kelimesi zekât kelimesi gibi bir şeydeki veya maldaki artma ve gelişme anlamındadır. Ancak artma ve gelişme anlamında olan zekât kavramı, artan ve gelişen maldan çıkarılan payın adı olmuştur.⁶² Zekât kelimesiyle nemâ kavramı arasındaki bu anlam ilişkisine dikkat çeken Kâsânî, zekâtın yatırıma teşvik özelliğiyle servetin artmasını sağladığını, öte yandan da nemâlanan mallardan zekât verilerek fakirlerin ihtiyaçlarının sağlandığını ifade etmektedir. Aynı şekilde nemâ (artma) niteliği taşımayan mallardan zekât alınmadığını açıklamaktadır.⁶³ Resûlullah’ın kavli ve amelî sünnetiyle, Hulefâ-yi Râşidîn’in uygulamalarını dikkate alan fukaha, bu devirlerde zekâta tâbi tutulan

⁵⁵en-Nisâ 4/5: وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

⁵⁶ Ali Özek vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 228.

⁵⁷ Ali Özek vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 228.

⁵⁸ ez-Zâriyât 51/ 19: وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

⁵⁹ el-Meâric 70/ 24, 25; (25) لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ (24) مَعْلُومٌ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّغْلُومٌ

⁶⁰ Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbn Manzûr, “nemâ”, *Lisânü'l-'Arab* (Kahire: Dâru'l-maârif, ts.), 51/4551-4553; Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûd* (Beirut: Dâru'l-maârif, 1989), 2/220.

⁶¹ Karadâvî, *Fikhu'z-zekât*, 1/147; Erkal, “nemâ”, 32/549; Bilmen, *Kâmûs*, 4/76; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/256.

⁶² İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 2/153.

⁶³ Kâsânî, *Bedâi*, 2/11; Erkal, “nemâ”, 32/550.

malların nâmî olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla nemâyı zekâtın mala ilişkin vücup şartı kabul etmişlerdir.⁶⁴

Fakihlere göre nemâ, zekât mallarında olması gereken önemli şartlardan biridir. Nemâ, malın sahibine gelir, kâr, fayda getirmesi yahut kendisinin gelişip artması, yeni gelir sağlaması veya insan fiiliyle nemâyaya elverişli olmasıdır. Bu nitelikteki mala "nâmî mal" adı verilir.⁶⁵ "Nemâ", nukûd (nakitler) konusunda mecaz olarak kullanılır. Hayvanlar için nemâ, hakikat manasıyla kullanılır. Mâlikîler'e göre nemâ üçe ayrılır: "Ribh,⁶⁶ galle⁶⁷ ve fayda'dır."⁶⁸ Onlara göre her ribh, galle ve fayda nemâdır. Ancak nemâ bazı tahdit ve sınırlamalarla ribh, bazı kayıt ve şartlarla galle ve faydadır.⁶⁹

Yine Bakara suresi 2/219. ayetteki "afv" kavramını tefsir eden "artma ve gelişme" anlamıyla belirtildiği gibi, zekât mükellefiyeti servet üretimi için gerekli sermaye malları üzerine konur, büyüme kabiliyeti olmayan servet üzerine konmaz.⁷⁰

Hanefîler'e göre nisab miktarı nâmî bir mala malik olmak zekât vermenin sebebidir.⁷¹ Zekâtın her yıl tekrarlanması artmanın (nemâ) yenilenmesinden dolayıdır. Çünkü nemâ bir süre ile gerçekleşir. Şerîat bu süreyi insanlara kolaylık olsun diye bir yıl olarak takdir etmiştir. Artmanın yenilenmesiyle yıl tekrar eder. Nedenin yenilenmesi itibarıyla de zekâtın farz olması yenilenir.⁷² Bu durumda nâmî maldan zekâtın vacip kılınmasıyla hem malik üretimi ve geçimini darboğaza girmeden devam ettirecek hem de arta kalanını zekât olarak tasarruf yerlerine verebilecektir.

İbn Hazm ise nâmî malları Resûlullah'ın hadislerindekiyle sınırlayarak diğer nâmî vasfa sahip malları zekâta mahal olmaktan çıkarmıştır.⁷³ Bu konuda en dar içtihadı Zâhirîler sahiptir.

Nemâ yoluyla malın artması malın malikine bir rahatlama ve üretim için yatırım yapma ve malını çoğaltma imkânı sağlayacaktır. Maldaki bu artma malikin zenginleşmesiyle beraber zekât verilecek kimselerinde pay almalarına imkân verecektir. Resûlullah'ın buyurduğu gibi "zekâtın (sadakadan) mal eksilmez."⁷⁴ Aksi durumda yani artmayan maldan zekât olmayacağından malik gibi zekâtın pay alan bu kesimde bu sosyal paydan mahrum kalacaktır. Ya da nemâsı olmayan maldaki zekâtı farz kılmak senelerin tekrarıyla o malın bitip tükenmesi sonucunu doğuracaktır. Neticede sadece zekâtın pay alanlar nasiplenecek, zekât mükellefi bu şekilde zarara uğrayacak ve fakirleşerek zekât alacak duruma düşecektir.⁷⁵ Şâri' zekât mallarında

⁶⁴ Neseî, *Kenzü'd-dekâ'ik*, 22; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/96.

⁶⁵ Ali Özek vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 40; Erkal, "nemâ", İstanbul, 2006, 32/549; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât* 1/147; Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013.), 270; Abdullah, *Zekât*, 55, 221; Türkiye Diyanet Vakfı, *İlmihâl I*, 431.

⁶⁶ Ribh: Ticaretten elde edilen kârdır. Terim olarak sermayenin çeşitli işlemler yoluyla dönmesi neticesinde elde edilen artışa denir. (bk. Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, 280.)

⁶⁷ Galle: Aslı baki kalmak üzere kullanılan hertürlü malın ücret ve kirasıdır. (bk. Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, 101.)

⁶⁸ Fayda: İnsanın elde ettiği mutlak fazlalık. İstifade edilen mal ve ilim. (bk. Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, 92.)

⁶⁹ Derdir, *Şerhu's-Sağır*, 1/588, 621, 647; Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, 266.

⁷⁰ Erkal, "Zekât", 44/198; Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihâli*, 3/204-205.

⁷¹ Kâsânî, *Bedâi*, 2/376; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 1/487; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/252.

⁷² Serahsî, *Mebûsât*, 2/221. Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebûsât* (Beyrut: Dâru'l-mârifet, 1989.), 2/221.

⁷³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/209.

⁷⁴ Tirmizî, "Zekât", 28.

⁷⁵ İbn Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 1/482; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/147-148.

nemâya bu şekilde itibarı, hem zekât mükellefinin hem de zekâtın sarf yerlerinin menfaatlerinin gözetilmesi içindir.

5.2. Mülkiyet

Maliki olunmayan maldan zekât verilmez. Bu açıdan sosyal sorumluluğun yerine getirilebilmesi için malda her yönüyle tam mülkiyetin tahakkuku şarttır. Malda tam mülkiyet, sahibine mutlak tasarruf yetkisi verir. Yani malik ondan isti'mal, istiğlâl (gelirini talep), istihlak (tüketmek) ve ihtibas (korumak) yoluyla yararlanır.⁷⁶

Fukaha, mal üzerinde başkalarının hakkının taalluk etmemesi ve tasarrufa mâni olmaması için zekât verilecek malda mülkiyetin müstakil olması konusunu ele almışlardır. Dolayısıyla malda mülkiyet konusunu farklı açılardan ele almışlardır.

Mülkiyet ve tam mülk malın hem aynının hem de menfaatlerinin sahibinin tasarruf yetki ve gücü altında bulunmasıdır. Yani mükellef, malı tasarrufu altında buldurarak istediği gibi bezledebilecek ve başkalarının hakkı taalluk etmeyecektir.⁷⁷

Fakihler zekât malları için mülkiyet şartını farklı sebeplerle ileri sürmüşlerdir. Hanefiler mülkiyetle beraber zilyed şartını ararken, cumhur ise, buna karşılık malı malikin zilyesinde bulundurması şartına karşılık yerine malda tam tasarruf sahibi olmayı yeterli görmüşlerdir.

Hanefiler'e göre malda mülkiyet, mülkiyetin aslı ile beraber zilyedir. Onlara göre mutlak tasarruf zilyedle tamamlanır. Bu malın kişinin fiilen elinin altında olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kişi eline geçmemiş bir mala sahip olsa da zekât veremez. Bu sebeple dımâr⁷⁸ maldan yani mülkiyetin aslı baki olmakla beraber, fiilen faydalanma imkânı bulunmayan mallardan da zekât vermek gerekmez.⁷⁹ Mâlikîler'e göre mülkiyet, zekâta tâbi malın, mülkiyetinin aslı ile malik olunan mallarda kişinin tam tasarruf yetkisinin bulunmasıdır. Tam mülkiyet olmayınca malikin mal üzerinde tam tasarrufu da mümkün olmamaktadır. Bu manada gasp edilmiş, borç, kayıp ve müstefâd malların da ödeme zorluğundan dolayı iflas, hakkının bir kısmı veya tamamı borç inkâr edilmiştir. Savsaklanan borçta da mal zilyesinde olmayıp tasarrufu dışında olmasından dolayı zekât yoktur.⁸⁰

Şafîiler'e göre mülkiyet, mülkiyetin aslının bulunması ve tasarruf yetkisine sahip olmaktır. Borç zekâtın farz olmasına engel değildir. Zekât malın kendisi ile ilgilidir. Borç ise zimmetle ilgilidir. Bu açıdan bunların biri diğerine engel değildir.⁸¹

⁷⁶ Fahri Demir, *İslam Hukûkunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı* (Ankara: DİB. Yayınları, 1988.), 71; Erdoğan, *Fıkah ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 331.

⁷⁷ İbn Nüceym, *Bahru'r-râik*, 2/218; Erkal, "Zekât", 44/198.

⁷⁸ Dımâr: Ele geçirilmesi umulmayan kayıp, batık mal. Malikin elinden alınan ve bir daha dönmesi umudu bulunmayan mal, gasbedilen mal, inkâr edilen delilsiz alacak gibi. (bk. Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/150; Hammâd, *İktisadî Fıkah Terimleri*, 67; Erdoğan, *Fıkah ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*, 77.)

⁷⁹ Kâsânî, *Bedâi*, 2/9; İbn Abidin, *Reddül-Muhtâr*, 2/5; İbn Nüceym, *Bahru'r-Râik*, 2/218; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbâa*, 1/591-592; Zuhaylî, *İslâm Fıkah Ansiklopedisi*, 3/256 vd.

⁸⁰ Ebu'l-Ferec b. Abdirrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni ve's-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni*, 1/431, 437, 484; İbn Kudâme, *Kâfi*, 2/88-89; Derdîr, *Şerhu's-sağîr*, 1/588, 621, 647; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbâa*, 1/592.

⁸¹ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şerif en-Nevevî, *Kitâbu'l-Mecmû': Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzî* (Cidde: Mektebetü'l-irşâd, ts.), 5/308-318; Şîrâzî, *Mühezzeb*, 1/141; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbâa*, 1/592.

Hanbelîler'e göre mülkiyet, kişinin elinde bulunan malda mülkiyetin aslının bulunması, başkasının hakkının bulunmaması ve istenilen şekilde malda tam tasarruf yetkisine sahip olarak sadece kendisinin yararlanmasıdır.⁸²

Mezhepler zekât tariflerinde malın mülkiyetini önemsemişlerdir. Hanefîler, malın mülkiyetiyle beraber malın tasarruf edilebilmesi için bizzat elin altında ayn olarak bulunmasını şart koşmuşlardır. Cumhur ise yine mülkiyetle beraber malda tasarrufa mâni olacak güçlüğü olmamasına dikkat çekmişlerdir.⁸³ Neticede mülkiyet, malikin mal üzerindeki aidiyetine bağlı olarak mutlak tasarruf yetkisini ifade etmektedir.⁸⁴ Harcamanın yapılabilmesi için mal ile maliki arasındaki mülkiyet bağının sübutu şarttır. Zekât mallarında aranan diğer şartlar yerine getirilip bu şart eksik olsa, mali sosyal sorumluluk yerine getirilemez.

Zekât mükellefinin malı tasarruf edebilmesi ve gayrın hak iddia edememesi için malın mülkiyetinin yani aidiyetinin sınırlarını şüpheye mahal bırakmayacak şekilde biçimlendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla kimse maliki olmadığı veya aidiyetinde şüphe olan bir mal üzerinde tasarruf sahibi olmadığından harcama da yapamayacaktır.

5.3. Asli İhtiyaçlardan Fazla Olması

Fukaha malın nemâ şartı yanında malikin zaruri ihtiyaçlarından fazla olmasını da şart koşmuşlardır. Çünkü zenginlik (gınâ) ancak böyle gerçekleşmektedir.⁸⁵

Temel ihtiyaç miktarı mal kişinin yaşamı için zaruri olan miktardır.⁸⁶ Bu zaruri ihtiyaçtan artan (afv) sarf edilir. Bakara suresi 2/219'da "Senden neyi infak edeceklerini soruyorlar: De ki: artanı (afv) (وَيَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْغَفْوُ). "Afv" kavramını müfessirler "arta kalan ve ailenin ihtiyaçlarından arta kalan" olarak tefsir etmişlerdir.⁸⁷ Zaruri ihtiyaçların kapsamına mükellefin eşi, çocukları, usul ve akrabaların nafakaları dahildir. Bunların zaruri ihtiyaçları, kendinin ihtiyaçları sayılmaktadır.⁸⁸ Burada sadece malın varlığına değil sahibine, borçlarına, ihtiyaçlarına ve ailevi yükümlülüklerine itibar edilmiştir.

Hanefîler'e göre zekât verilecek mal hem borçtan hem de sahibinin asli ihtiyaçlarından fazla olmalıdır. Çünkü bunlarla meşgul olan mal yok hükmündedir. Yani bu durumdaki kişi şer'an zekât verebilecek kadar zengin değildir.⁸⁹ "Resûlullah (sa) Müslümanın atından ve kölesinden zekât yoktur" hadisiyle kişinin kendisinin temel ihtiyaçları için bulundurduğu mallarda zekâtı bu şekilde emretmemiştir.⁹⁰ Bu meyanda fukaha kişinin oturduğu evi, aracı, giysileri, ilim ehlinin kitaplarını, sanat ve mesleği için gerekli aletlerini asli ihtiyaçlarından sayarak normal olarak nâmî olan ve gelişmeye müsait mal saymamışlardır. Temel ihtiyaçlar zaman, muhit ve duruma göre

⁸² İbn Kudâme, *Muğnî*, 3/48-53; *Kâfi*, 2/88; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbaa*, 1/593.

⁸³ Komisyon, TDV İlmihâl, 1/429 vd.

⁸⁴ Yusuf Balta, *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisapları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 101.

⁸⁵ Karadâvî, *Fikhu'z-zekât*, 1/158.

⁸⁶ Ali Özek vd., *İbadet ve Müesseseler Olarak Zekât*, 45.

⁸⁷ Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Dâru't-tîbe, 1999.), 1/256; Karadâvî, *Fikhu'z-zekât*, 1/161.

⁸⁸ Karadâvî, *Fikhu'z-zekât*, 1/160.

⁸⁹ Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenviri'l-ebşâr*, thk. Abdulmenam halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002), 126.

⁹⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en- Nevevî, *el-Minhâc Şerhu'n-Nevevî alâ Müslim* (Riyad: Beytül-efkari'd-devliyye, ts.), 7/55.

Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

değişir ve gelişir.⁹¹ Resûlullah da “Zekât ancak gerçek anlamda zengin olandan alınır.” buyurarak havâic-i asliyeye imada bulunmuştur. İbn Hacer bu hadisi şöyle yorumlamıştır: Bu şartın olması mükellefin ve nafakasını teminle yükümlü olduğu kimselerin muhtaç duruma gelmemesidir.⁹² Muaz b. Cebel’den müttefekun aleyh olarak rivayet edilen bir hadiste, “onların üzerine zekâtın farz olduğunu bildir. Zenginlerinden alınır, fakirlerine verilir.”⁹³ buyurulmuştur. Dolayısıyla mali anlamda kendi ihtiyaçlarını temin edemeyen ve başkalarına bağımlı olan kimsenin sosyal sorumluluk hizmetlerine dahil olması beklenemez.

5.4. Nisab

Sözlükte nisab, sınır, işaret, asıl, kök, kaynak anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta mallarda zekâtın farz olduğunu gösteren zenginlik ölçüsünü ifade eder.⁹⁴ Kur’ân’da doğrudan nisab kavramı geçmemekte ancak “nasib, hak, nafaka, sadaka, zekât ve afv” kavramları, nisabla arta kalandan verme anlamında ilişkilendirilmektedir. Cessas (ö. 370/981), “afv” kavramının “zekât” anlamını da içerdiğine dikkat çekmiştir. “Afv kavramıyla, ihtiyaç dışında kalan malın anlaşılması, bununla zekâtın kast olunması caizdir. Zira zekât verecek kişinin yanında, ihtiyaç fazlası ve artan, artanın da nisaba ulaşan mal olması gerekir ki, bu maldan zekât verilebilsin”⁹⁵ demiştir. Ayrıca Hamdi Yazır, Bakara 219. ayetteki “afv” kavramının temiz, helal, artan, çoğalan meşru mal, meta’ anlamına da geldiğini düşünerek, Araf 95. ayetteki “afv” kavramının mal ve nüfusça çoğalma olarak tefsir edileceğini söylemiştir.⁹⁶ Yazır, Bakara 219. ayetin hem siyakını hem de “afv”⁹⁷ kelimesinin lügavî yönünü göz önünde bulundurarak bu malın piyango, kumar gibi gayri meşru vasıtalar ile değil, meşru sebeplerle kazanılan mal olduğunu demiştir.⁹⁸ İmâm Mâlik (ö. 179/795), *el-Muvatta*’da nisab kavramını zekâta tâbi malların şartları kapsamında ele almakta ve “zekâta tâbi malın asgarisi” anlamında kullanmaktadır.⁹⁹

Nisab, zekât gibi bazı vecibelerin, hırsızlık haddi gibi bazı cezaların vucubuna alamet olmak üzere şâri’ tarafından nasbedilen muayyen bir miktardır.¹⁰⁰ Şâri’, nâmî malın herhangi bir miktarında zekâtı farz kılmayarak nisab adı verilen en asgari miktara ulaşmasını şart koşturmuştur. Nisab miktarı mal şerîatin zenginlere zekât vermeyi vacip kıldığı mal miktarıdır. Naslarda altının nisabı yirmi miskal veya yirmi dinardır. Gümüşün nisabı iki yüz dirhemdir. Zirai ürünlerin nisabı Hanefîler’in dışındaki mezheplere göre kurutulduktan sonra beş vesktir (635 kg) koyunun kırk, sığırın otuz,

⁹¹ Karadâvî, *Fıkhu’z-zekât*, 1/160; Yusuf Balta, “İslam Hukukunda Temel İhtiyaç Listeleri”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1 (2016), 235.

⁹² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, h.no: 7155; İbn Hacer, *Fethu’l-bâri*, 3/189.

⁹³ Tirmîzî, “Zekât”, 21; Ebû Dâvud, “Zekât”, 4 (h.no: 1584).

⁹⁴ Ferhat Koca, *İslam İbadet Esasları* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 272; Mehmet Erkal, “Nisab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2007.), 33/138.

⁹⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabî, 1992), 1/400.

⁹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-lüğa* (Mısır: 1994), 3/223; Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed, *Mücmelü’l-lüğa*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultân, (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1986), 2/668-669; İbn Fâris, bu yorumunu Halil b. Ahmed’e isnad eder; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, (İstanbul: Çelik-Şûrâ Yayınevi, ts.), 3/575.

⁹⁷ “Afv” kavramı, “temiz, güzel, helal, içerisinde ayıp kusur bulunmayan mal” anlamlarını da içermektedir. (bk. Ezherî, *Tehzîbü’l-lüğa*, 3/223; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, 428.)

⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kurân Dili*, 2/67.

⁹⁹ İmam Mâlik Ebû Abdullah b. Enes el-Asbâhî. *el-Muvattâ*. thk. Beşşâr Marûf (Beyrut: Dâru Garbi’l-İslâmî, 1997-1417), 1/353.

¹⁰⁰ Bilmen, *Kâmûs*, 4/76; Abdullah, *Zekât*, 56; Erkal, “Zekât”, 44/199.

deveninki ise beş devedir.¹⁰¹ Hanefîler'e göre zirai ürünlerden ne çıkarsa nisab aranmaksızın onda bir veya yirmide bir zekât verilir. Onlar Bakara suresi 267. ayetini delil almışlardır. Hanefîler'in bu içtihatları tarıma dayalı hayat süren toplumlar için asgari düzeyde sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinde son derece önemlidir. Şah Veliyyullah Dihlevî (ö. 1176/1762), bu miktarların hikmetini havâic-i asliyeye irtibatlandırarak en küçük bir aile için bir senelik gıda olarak açıklamıştır.¹⁰² Hanbeliler nisabı "gînâ" (zenginlik) kavramıyla ifade etmişlerdir. Bu kavramı, Muaz b. Cebel hadisinden almışlardır.¹⁰³ Onlara göre nisab borçtan kurtulmuş olmaktadır.¹⁰⁴

Nisab zekâtın vücubuna uygun düşen miktardır. Bu da her maldan vacip olan miktardır.¹⁰⁵ Serahsî, nisabın ancak Şâri'nin emriyle belirleneceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla nisablar rey ile değil, nas ile belirlenir.¹⁰⁶ Zekât ihtiyaç sahibine yardım etmek, İslam'ın ve Müslümanların genel maslahatına katılmak için zenginlerden alınan bir vergidir. Bu vergi, yardım edilecek kişiden değil, yardım edebilecek kişiden alınmalıdır.¹⁰⁷ Diğer taraftan nisablar, insanların yatırım ve üretim kararını negatif yönde etkileyecek kadar yüksek oranlarda değildir. Nâmî olan mallardan alınır. Modern vergi düzenlerinde ise mükellefin tüm mal varlığı muhataptır. Bu vergilerin oranları yüksek olduğu için tarafsızlığını yitirmekte, yatırımcıların kararlarını menfi yönde etkilemektedir.¹⁰⁸ Bu durum, mali sosyal sorumluluğun yerine getirilmesinde negatif bir etkiye sahip olmaktadır.

5.5. Yıl

Zekât mallarında yılın şart koşulmasını İbn Kudâme şöyle izah etmektedir: Bir yıl geçmesi şartına tâbi olan mallar, gelişmesi için bulundurulmuş mallardır. Bu şekilde zekâtı o malın kârından çıkarabilirsiniz. Bu mallarda zekât tekrar ettiğinde sadece nemâya itibar edilmemiş aynı yılda mallara birden fazla zekât tahakkuk etmemesi için bir süreyle bağlanmıştır.¹⁰⁹

Yıl şartının dayanağını Resûlullah'ın "Üzerinden bir yıl geçmedikçe bir maldan zekât vermek gerekmez" (لا زكاة على المال المستفاد حتى يحول عليه الحول)¹¹⁰ hadisi oluşturur. Yılın geçmesiyle zekâtın farz olduğu konusunda mezhepler arasında icmâ oluşmuştur.¹¹¹ Ancak bazı malların yıllanmasında ve yılın kapsamı konusunda ihtilaf vardır.

Hanefîler'e göre zekât malının nisab miktarını senenin her iki ucunda muhafaza etmesi gerekir. Sene içinde malın nisab altına düşmesi önemli değildir. Ekin ve meyvelerde bu şartlar aranmaz. Bunlar olgunlaşınca zekâtı verilir. Çünkü zirai

¹⁰¹ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/256-257; Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/157; Ali Özek vd., *İbadet ve Müessesesi Olarak Zekât*, 43.

¹⁰² Şah Veliyyullah Ahmet b. Abdurrahman Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, trc: Mehmet Erdoğan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.), 2/506.

¹⁰³ Ebî Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2003), 4/161 (No. 7276).

¹⁰⁴ İbn Kudâme, *Kâfi*, 2/92.

¹⁰⁵ Hammâd, *İktisadî Fıkıh Terimleri*, 268.

¹⁰⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 2/283.

¹⁰⁷ Karadâvî, *Fıkhu'z-zekât*, 1/158.

¹⁰⁸ Murat Aydın, "Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekât Müessesesi ve Gini Katsayısı", *International Congress on Islamic Economics and Finance (ICISEF) 21-23 October 2015, Sakarya/Turkey Proceedings*, 1 (2016), 89.

¹⁰⁹ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/625; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/94-95.

¹¹⁰ İbn Mâce, "Zekât", 5; Dârekutnî, "Zekât", 1870-1875; Cemaluddîn Ebû Muhammed Abdillâh b. Yusuf Hanefî Zeylaî, *Nasbu'r-râye li Ehâdiysi'l-Hidâye* (Beyrut: y.y., 1973.), 2/328.

¹¹¹ İbn Münzîr, *Kitabü'l-icmâ*, 32.

Zekât Mallarında Aranılan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

mahsullerde nisab ve yıl aranmadan ne çıkarsa öşür ya da nısfı öşür verilmesi gerekir.¹¹² Hibe ve miras yoluyla olsa da yıl içinde elde edilen mallar malın aslına ilave edilir ve zekâtı verilir. Çünkü elde edilen (müstefâd) ve asıl mala eklenen her malın hesabını yapmaktır.¹¹³

Mâlikîler'e göre nâmî malda yılla zekât vacip olur. Bir yılda nâmî malda kâfi fayda elde edilir. Yani yıl malın nemâlanmasına destek olmaktadır.¹¹⁴ Define, maden, zirai ürünler ve meyveler dışındaki mallara zekâtın vücubu için nisablarının üzerinden eksiksiz tam bir senenin geçmesi şarttır. Bunlar altın ve gümüş gibi aynî mallarla, ticari mallar ve hayvanlardır. Zirai ürünler yenecek duruma gelince zekât farz olur.¹¹⁵ Mâlikîler'de mülkiyet yenilediği için müstefâd malların üzerinde bir yıl geçince zekât farz olur. Bu sebeple hibe ve miras gibi yollarla elde edilen mallar üzerinden bir yıl geçmelidir. Ticari malların kârları aslının yılına, hayvanların neslinin yılı analarının yılına tâbidir.¹¹⁶

Şâfiîler, zekâtın vacip olması için nisab malın üzerinden eksiksiz tam bir senenin geçmesi gerekir. Bir sene şartı hububat, maden, define ve ticaret kazancı dışındaki mallarda aranır.¹¹⁷

Hanbelîler, zekâtın vacip olması için yaklaşık olarak nisab malının üzerinden tam bir senenin devam etmesini şart koşarlar. Yarım gün eksik olsa da geçerli değildir. Yani yıl içinde nisab eksilirse yeniden bir yıl hesabına başlarlar. Bu, para, hayvanlar ve ticaret mallarının zekâtı için geçerlidir. Meyve, maden ve definede bir yıl aranmaz. Bunlar elde edilince zekâtları verilir. Hanbelîlerde aynı yıl içinde kazanılan müstefâd mallara ayrı bir yıl takdir edileceği görüşündedirler. Bunlar sık meydana gelmediğinden muhasebesi de kolay yapılır demektedirler.¹¹⁸

Ayrıca yıl içerisinde elde edilen müstefâd malların aynı cins olan hayvan yavruları ve ticari kârlar ittifakla aslına ilave edilir. Hanefîler'e göre bunların dışındakilerde nisaba ilave edilerek zekâtları verilir. Amaç mükellefe elde edilen her yeni malının yılını hesap etme kolaylığı sağlamaktır. Cumhur ise her yeni kazanılan mal mülkiyet değiştiği için yeni kazançtır. Hepsinin ayrı ayrı yılları hesap edilir. Hanefîler zekât veren kimseye kolaylık sağlamak ve onun üzerinden güçlüğü, sıkıntıyı defetmeyi gerekçe olarak öne sürerler.¹¹⁹ Bu görüş hem zekât toplayan devlet hem de sarf yerleri açısından da bir düzen disiplin oluşturmaktadır. Bazı mallarda yılın beklenmesinin hikmetini aynı malda yılda iki kez zekât olamayacağı görüşüne bağlamaktadırlar.¹²⁰ İbn Kayyım (ö. 751/1350), yıl şartıyla ilgili olarak "Resûlullah zekâtı yılda bir defa vacip kıldı. Ekin ve meyvelerin yılını yetiştirme ve olgunluk süreçleri olarak belirledi. Zekâtı her ay ya da cuma günleri vacip kılıydı mal sahiplerine zarar

¹¹² Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/259.

¹¹³ Kâsânî, *Bedâi*, 2/51; İbn Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/510.

¹¹⁴ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/98.

¹¹⁵ Derdîr, *Şerhu's-sağîr*, 1/615.

¹¹⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 1/261-263; Muhammed b. Ahmed b. İbn Cüzey, *Kavânînü'l-fikhiyye*, thk. Mâcid el-Hamevî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2013.), 99, 101; Derdîr, *Şerhu's-sağîr*, 1/590.

¹¹⁷ Şîrâzî, *Mühezzeb*, 1/143; Suyûtî, *Eşbâh ve'n-Nezâir fî Kavâidi ve Furûi Fıkhi's-Şâfiyye*, 2/194; Nevevî, *Mecmû*, 5/328; Cezîrî, *Mezâhibu'l-Erbaa*, 1/593-594; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/260.

¹¹⁸ İbn Kudâme, *Muğni*, 2/625-629; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 2/95-100; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/261.

¹¹⁹ İbn Kudâme, *Muğni*, 2/626; Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/261.

¹²⁰ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985), 6/294.

verirdi. Hayatta bir defa verilmesi de fakirlere zarar verirdi. Yılda bir defa vacip kılmak en adildir.” demiştir.¹²¹

5.6. Borç

Zekâta tâbi malların borç karşılığı olmamasıdır. Bu şart malda aranan şartlardan “tam mülk” ve “havaic-i asliyenin” sonucudur.¹²² Ancak mezhepler borcun bazı zekât mallarından borcu düşürdüğünü, bazı zekât mallarında düşürmeyip borç olsa da zekâta tâbi olduklarına hükmetmişlerdir. Hanefiler kişinin borcunun malını kapsamaması durumunda yani iflasında zekât düşmeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü o kimsenin malı havâic-i asliyeden olan borç ile meşgul olduğundan yok hükmündedir.¹²³ Şayet malı borcundan fazla olup borçla meşgul olmayan kısım nisaba ulaşıyorsa o kimseye zekât vaciptir. Çünkü o kimse zekâtın vacip olması için tam bir nisab mala maliktir. Bununla beraber Hanefiler’de de borç, zirai ürünlerde öşrü düşürmez. Zirai ürünlerde zekât mala taalluk etmektedir.¹²⁴

Mâlîkî ve Hanbelîler’e göre borç, sadece batın mallarda yani ticaret malı ve parada zekâtın vücubuna engeldir. Borç sebebiyle nakitler nisabın altına düşerse zekât verilmez. Borç diğer mallarda yani zahiri mallarda zekâtın verilmesine mâni değildir.¹²⁵ Şâfiîler’de ise borç hiçbir şekilde malda zekâtın vücubuna engel olmaz. Borç zimmette sabittir. Mala taalluk etmediğinden onu istediği gibi tasarruf edebilmektedir. Dolayısıyla da borç zekâtın vücubuna mâni değildir.¹²⁶

Sonuç

İslam’da zekât ehliyetine haiz mükellefin devlete ödemesi ve devletinde toplaması açısından mecburi bir vergidir. Tevbe suresi 2/60. Ayette geçen sarf yerleri açısından da sosyal yardımlaşma müessesesidir. Zekâtın böyle bir müessese olarak bilinmesini sağlayan şey, zekât malının taşıdığı şartlardır. Zekât bütünlüğünü oluşturan bu şartlar mülkiyet, nemâ, nisab, yıl, borç ve havaic-i asliyyedir. Zekât mallarında aranan bu şartlar zekât mükellefini fakir düşürmeyip ve nafakasını teminle sorumlu olduğu kimselerin de ihtiyaçlarını karşılamayı sağlamakta olup üretmeye teşvik etmektedir. Mükellef bu yönlerden güvence altına alınınca topluma yönelik mali sosyal sorumlulukları başlamaktadır. İşte bu mali sosyal sorumluluğu sağlayan mecburi vergi zekattır.

Zekât mallarının yıllanmasını fukaha iki şekilde değerlendirmiştir. Birincisi maldan zekât verilecek nemânın elde edilmesi için gerçekten bir yıla ihtiyaç duyan mallar ve yıl içerisinde nemâsı ürünü bir yıla ihtiyaç duymayacak şekilde ortaya çıkan mallardır. Her iki durumu da yıllanma olarak saymışlardır. Gerekçe olarak yıl baz alınan mallardan aynı yıl içerisinde iki kere zekât almamak ve mükellefi zor duruma sokmadan üretimi teşvik etmek; yıla ihtiyaç duyulmayan mallarda ise ürün tekrarlandığında yıl beklenmediğinden zekâtın tahakkukunu sağlayarak zekâtın tasarruf yerlerine paylarını ulaştırmaktır. Her iki durumda da hem mükellef hem de

¹²¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd fi Hedyi hayri'l-ibâd*, thk. Şuayb Arnâvûd, Abdulkadir Arnâvûd (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1994), 2/5-6; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, 1/117.

¹²² Koca, *İslam İbadet Esasları*, 276.

¹²³ Neseff, *Kenzü'd-dekâ'ik*, 22; Merğînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, 1/118; Kâsânî, *Bedâi*, 2/6; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr*, 3/237.

¹²⁴ Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, 3/262.

¹²⁵ İbn Kudâme, *Kâfi*, 2/93-94.

¹²⁶ Şâfiî, *Ümm*, 3/132; Kâsânî, *Bedâi*, 2/6; Koca, *İslam İbadet Esasları*, 276.

Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

zekâttan pay alan kesim korunmaktadır. Dolayısıyla mali sosyal sorumluluklar aksamadan her iki yönlü olarak devam ettirilmektedir.

Kaynakça

- Abdullah b. Ahmed. *Mesâilü İmâmı Ahmed b. Hanbel Rivâyetü İbnuhû Abdullah b. Ahmed*. thk. Züheyr eş-Şeviş. Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1981.
- Abdulmenâm, Mahmûd Abdurrahman. *Mu'cemu'l-Mustalâhâti ve Elfâzı'l-fıkhiyye*. 3 Cilt. Kahire: y.y., ts.
- Akyüz, Vecdi. *Mukayeseli İbadetler İlmihali*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Balta, Yusuf. *İslam Hukukunda Zekât Malları ve Nisabları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Balta, Yusuf. "İslam Hukukunda Temel İhtiyaç Listeleri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1 (2016), 227-239.
- Balta, Yusuf. "İslam Hukuku'nda Zekâta Konu Olması Açısından Mal Tanımı", Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/1 (2019), 45-72.
- Beyhâkî, Ebî Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûkî İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yay., 1968.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. 4 Cilt. Kâhire: el-Matbaatü's-selefiyye, 1400/1979.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed es-Sâdık Kamahâvî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1992.
- Cezîrî, Abdurrahman. *Kitâbu'l-fıkhi alâ Mezâhibu'l-erbaa*. trc. Mehmet Keskin. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.
- Cürcânî, Ali b. Seyyid Şerif. *Muğcemu't-ta'rifât*. Kâhire: Dâru'l-fazîle, ts.
- Demir, Fahri. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara, 1988.
- Derdîr, Ahmed b. Muhammed b. Derdîr el-Mâlikî. *eş-Şerhu's-sağîr*. Kâhire: y.y., ts.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvud*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1997.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm. *Kitâbu'l-emvâl*. thk. Ebû Enes Seyyid b. Recep. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-hedyi'n-Nebevî, 2007.
- Ebû Yûsuf, Yakup b. İbrahîm. *Kitâbu'l-harâc*. Beyrut: Dâru'l-marife, 1979.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukûk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Erkal, Mehmet. "Nisab". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Erkal, Mehmet. "Zekât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/ 207-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Halıcı, Ali. "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Stratejileri: Çanakkale İlinde Bir Araştırma". *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, (2001), 11-27.
- Hamidullah, Muhammed. *el-Vesâiku's-siyâsiyye*. trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz yayıncılık, ts.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed. *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*. thk. Abdulmenam Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr alâ'd-dürri'l-Muhtâr şerhü Tenvîri'l-Ebsâr*. Riyad: Dâru'l-âlemi'l-kütüb, 2003.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed. *Mücmelü'l-luğa*. 4 Cilt. thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1986.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 17 Cilt. Riyad: Dâru't-Tîbe, 2005.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *el-Muhallâ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 9 Cilt. Mısır: İdâratü't-tibâati'l-münîriyye, 1968.
- İbn Hümâm, Kemâleddîn Muhammed b. Abdolvâhid. *Şerhü Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru't-tîbe, 1999.
- İbn Kayyım el-Cevziyye. *Zâdü'l-meâd fî Hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Şuayb Arnâvûd, Abdulkadir Arnâvûd. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kâfî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-hicr, 1998.
- İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvâfakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni alâ muhtasari'l-Hırakî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Abdulfettah Muhammed el-Halû. 15 Cilt. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1997.
- İbn Kudâme, Ebul Ferec Şemsüddin Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed el-Makdisi. *el-Mukni eş-şerhu'l-kebir*. Beyrut: y.y., 1984.

Zekât Mallarında Aranan Şartlar Bağlamında Sosyal Sorumluluk

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn-i Mâce*. Riyad: Mektebetü'l-meârif, ts.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Ahmed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 6 Cilt. Kâhire: Dâru'l-meârif, ts.
- İbn Münzîr, Muhammed b. İbrahim. *Kitâbü'l-icmâ*. Ankara: y.y., 1983.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrahim. *el-Bahru'r-râik şerhu kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. Kâhire: y.y., 1311/1890.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrahim. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: y.y., 1985.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müçtehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. b.y.: Dâru'l-mârif, 1982.
- İmam Mâlik, Ebû Abdullah b. Enes el-Asbâhî. *el-Muvattâ*. thk. Beşşâr Marûf. Beyrut: Dâru Garbi'l-İslâmî, 1997-1417.
- İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. b.y.: Mektebetü Nazâr Mustafâ el-Bâz, ts.
- Karadâvî, Yusuf. *Fikhu-z-zekât*. trc. İbrahim Sarmış. 2 Cilt. İstanbul: Kayihan Yayınları, 1986.
- Kâsânî, Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Koca, Ferhat. *İslam İbadet Esasları*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınevi, 2013.
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer. *Muhtasarü'l-Kudûrî fî'l-fikhî'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1997.
- Makdîsî, Ebû Abdullah Muhammed Müflih. *Kitabü'l-Furû*. Beyrut: y.y., 2003.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebir fî fikhî'l-mezhebi'l-İmami's-Şafîi*. thk. eş-Şeyh Muhammed Muavved, eş-Şeyh Adil Ahmed. Beyrut: Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1994.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Velâyâtü'd-Dîniyye*. thk. Ahmed Mübârek el-Bağdâvî. Kuveyt: Dâru İbni Kuteybe, 1989.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdulcelîl. *el-Hidâye fî Şerhi bidâyeti'l-mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkâm b. Erkâm, ts.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Miras, Kâmil. *Sahîhi Buhâri Muhtasarı Tecrîdi Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. Ankara: DİB. Yayınları, 1981.
- Müslim, Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1991.
- Müttakî el-Hindî. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-aqvâl ve'l-ef'âl*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1985.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *es-Sünenü'n-Nesâî*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şerif. *Kitâbu'l-Mecmû': Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şîrâzi'*. 23 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-irşâd, ts.
- Nisâbü'rî, Ebî Abdullah Hâkim. *Müstedrek ale's-Sahîhayn*. Kâhire: y.y., 1998.
- Sahnûn, İbn Saîd et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 16 Cilt. Mısır: y.y., ts.
- Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebsût*. 31 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mârif, 1989.
- Soysaldı, Mehmet. *Kuran Sünneti Işığında İbadet Tarihi*. Ankara: y.y., 1997.
- Suğdî, Ebî'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Muhammed. *Nuteffî'l-fetâvâ*. Bağdat: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1975.
- Şâfîî, Muhammed b. İdrîs. *el-Ümm*. thk. Rifat Fevzî Abdulmuttalip. 11 Cilt. b.y.: Dâru'l-vefâ, 2001.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *Kitâbu'l-Asl: el-Mebsût*. 5 Cilt. Beyrut: Âlimü'l-kütüb, 1990.
- Şîrâzî, Ebu İshâk İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf el-Fîrûzâbâdî. *el-Mühezzeb fî fikhî'l-İmâmi's-Şafîi*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1995.
- Şîrâzî, Şemsuddîn Muhammed b. Hatib eş-Şîrâzî. *Muğni'l-muhtâc*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mârif, 1997.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti maâni'l-minhâc*. Beyrut: y.y., 1997.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Luhâmî. *Müsnedü's-Şâmiyyûn*. Beyrut: y.y., 1989.
- Tâberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Tâberî: Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 13 Cilt. Kâhire: Dâru'l-hicr, 2001.
- Tahavî, Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Muhtasarü't-Tahavî*. b.y.: y.y., ts.
- Tehanevî, Muhammed Ali b. Ali. *Mevsûatu Keşşâfu'l-İstîlâhâti'l-Funûn ve'l-Ulûm*. thk. Ali Rahrûc. Lübnân: Mektebetü Lübnân, 1996.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 5 Cilt. b.y.: Mektebetü ve matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, 1968.
- Yahya b. Âdem. *Kitabu'l-harâc*. trc. Osman Eskicioğlu. İzmir: y.y., 1996.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kuran Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Çelik-Şura Yayınevi, ts.
- Yılmaz, Ahmet. "Günümüz Zekât Problemleri". Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 4 (1998), 91-123.
- Yılmaz, Kürşad. "Örgütlerin Sosyal Sorumlulukları: Kavramsal Bir Çözümleme". M. Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7/12 (2006), 65-79.
- Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtadâ el-Hüseynî. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. 15 Cilt. Kuveyt, y.y., 2001.

Yusuf Balta

Zeylaî, Cemaluddîn Ebû Muhammed Abdillâh b. Yusuf Hanefî. *Nasbu'r-râye li Ehâdiysi'l-Hidâye*, Beyrut: y.y., 1973.

Zuhaylî, Vehbe. *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, trc. Ahmet Efe vd. İstanbul: Risâle, 1994.